

O NĚKTERÝCH ZVLÁŠTNOSTECH MAKEDONSKÉHO HISTORICKÉHO ROMÁNU V POROVNÁNÍ S ČESKÝM HISTORICKÝM ROMÁNEM

Tématem mého příspěvku je makedonský historický román. Soustředím se na díla dvou autorů, jejichž tvorba se svým námětem vrací do první poloviny 20. století. Jsou to Gjorgi Abadžiev (1910 – 1963) a Jovan Boškovski (1920–1968). Pokusím se stručně charakterizovat historický román jako literární žánr a na tomto základě pak podrobit analýze román *Solušti atentátnici* (1962, Solunskite atentatori) Jovana Boškovského a *Pustinu* (1961, Pustina) Gjorgiho Abadžieva. Pokusím se také vysledovat styčné body, shody a odlišnosti s tematicky podobnými díly českých autorů. Makedonská literární tvorba se sice ve stejné době ubírala jinými směry než literatura česká, avšak v obou literaturách můžeme najít některé shodné prvky, které obě literatury sbližují.

Na závěr se pokusím o srovnání obou výše uvedených románů. Myslím, že bude zajímavé podrobit obě díla vzájemnému srovnání, neboť není časté, aby v literatuře jednoho národa byla vytvořena dvě díla s námětem stejné historické události.

Historický román je charakterizován dějem odehrávajícím se v minulosti, historickými fakty a reáliemi, historicky doloženými osobnostmi, či pravdivým popisem nějaké historické etapy, její charakteristikou a zachycením jejího ovzduší. Hlavní rozdíl mezi historickou vědeckou prací a románem je v přítomnosti fikce. Zatímco historik spekuluje o jemu neznámých událostech a vytváří teorie a hypotézy, beletrista směle doplní mezery mezi historickými fakty výplodem své vlastní fantazie.

Poválečná makedonská epická próza žila dlouho ve stínu poezie a projevovala se zpočátku téměř výhradně v malých formách, velká objektivní epika, rozsáhlý společenský román, měl pro svůj vznik málo podmínek a rozvíjel se – a to ne příliš přesvědčivě – až od poloviny 20. století. Makedonský historický román má velice krátkou historii. Je to jeden z nejmladších historických žánrů v této mladé literatuře vůbec.

Jedním z nejčastějších námětů pro historický román v makedonské literatuře je bezesporu období kolem Ilindenského povstání (1903), které posloužilo jako námět Gjorgimu Abadžievovi a Jovanu Boškovskému.

Děj románu *Soluňští atentátníci* (*Solunskite atentatori*) nás zavede – jak již sám název napovídá – do města Soluně, kde se odehrává tragický příběh skupiny studentů, které se posléze začalo říkat „Gemidži“¹ – nazývala se tak makedonská revolučně-demokratická skupina s anarchistickými tendencemi, která podnikla několik atentátů na významné objekty v Soluni. Svými akcemi chtěla obrátit pozornost na dění a útlak obyvatel Makedonie.²

Dne 29. dubna 1903 podminovala skupina mladíků francouzskou loď *Quadalquivir*, potom byla podminována budova Otomanské banky, pošta, plynárna, německý klub a jiné významné budovy v Soluni. Turecká vláda tak byla nucena přistoupit k represáliím. Bylo zatčeno a uvězněno asi dva tisíce lidí.

Atentáty na sebe opravdu obrátily pozornost Evropy, která se zajímala o dění na Balkáně. V samotné Makedonii se však situace ještě více zhoršila.

Jovan Boškovski psal především povídky, ve kterých se soustřeďuje na různé historické události převážně válečného období, psal však také divadelní kritiky a eseje. Byl autorem několika filmových scénářů.

V roce 1962 napsal svůj první a jediný krátký román *Soluňští atentátníci* (*Solunskite atentatori*), který patřil do historické beletristiky. Román se dočkal několika vydání a byl přeložen do jiných jihoslovanských jazyků. Popularita románu pak přinesla i jeho filmové zpracování.

Děj tohoto románu se opírá o skutečnou historickou událost. Hlavními hrdiny tohoto příběhu byli absolventi soluňského gymnázia, kteří byli organizováni ve výše zmíněném teroristickém kroužku. Při atentátech zemřeli všichni iniciátoři kromě atentátníka parníku *Quadalquivir*.³

Román čtenáři předkládá realistické zobrazení celé této situace. Je psán přímočaře a seznamujeme se tu hlavně s fakty. V některých pasážích autor také odkrývá intimní svět těchto revolucionářů, kteří se ve stejnou dobu spojili v jednu skupinu. Realistická metoda umožňuje jak individuální zobrazení, tak i chápání této skupiny jako celku. K vyjádření jejich vnitřních stavů však autor používá zásadně řeč dialogů. Můžeme tak tedy

¹ „Gemidži“ = Lodníci. Název pochází z tureckého slova „gemija“ = loď. Účastníci Soluňských atentátů „Gemidži“ plánovali své akce na lodích, odtud pak vzešlo toto označení.

² Poljanski, Ch. A.: *Goce Delčev i negovoto vreme*, Skopje 1972, s. 86.

³ Boškovski, J.: *Solunskite atentatori*, Skopje 1962, s. 5.

nepřímou sledovat jejich myšlenky a filozofii. Celou knihou se jako červená nit táhne otázka smrti, různá stanoviska a názory na ni.

Román má rychlý, akční spád a čte se proto tzv. jedním dechem (možná také proto, že má pouze 144 stran). Je škoda, že se autor nepokusil napsat své dílo obsáhleji. Obsahuje spoustu faktografických údajů a autor musel zřejmě velice podrobně prostudovat historický materiál.

J. Boškovski se rovněž nezaobíral otázkou, jak vlastně došlo k formování této skupiny mladíků, ani slůvkem se nezmínil o situaci v Makedonii, která by nám pomohla lépe pochopit důvody, jež mladíky vedly k jejich činu. Víme sice, že téměř všichni atentátníci zemřeli, ale jaká byla odezva jejich činu? Měl vůbec jejich čin smysl? Na tyto a další otázky nám již Jovan Boškovski neodpověděl.

Sám autor nám poskytuje vysvětlení v úvodu k této knize, kdy píše: *Како што ни самите учесници не мислеле на тоа после, ни авторот свесно не сака да дава одговор за последиците; последиците од чинот овде не се предмет на разгледување, важен е самиот чин,... а тоа е... доста за да стане предмет на литературата.*⁴

Spíše negativní kritiku tohoto románu podává Miodrag Drugovac ve své knize *Podvižno ogledalo*⁵, kde uvádí, že by měly vznikat zralejší a esteticky lepší romány. I osoba hlavního hrdiny Boškovského románu Konstantina Kirkova by podle Drugovce mohla být propracovanější a ucelenější. S touto jeho kritikou se ztotožňuji. Román je sice nepochybně čtivě a zajímavě napsán. Autor nás zavádí doprostřed běžícího děje, který rychle spěje ke svému vyvrcholení a závěru. Sám román nám dává jen úplnou představu o příčinách celé akce. Závěr je strohý a bez objasnění dalších událostí, které po celé akci bezprostředně následovaly. Autor se již nezabývá pronásledováním, zatýkáním, mučením a útrapami stovek lidí, nepíše o lidech, kteří tento čin zaplatili životem, i když se samotnou akcí neměli vůbec nic, nebo jen pramálo společného. Nepíše o represáliích, které postihly celou Makedonii, o dalším útlaku zdejších obyvatel, o věcech, se kterými by se měl čtenář seznámit a uvědomit si je, aby pochopil celý mechanismus této historické události, která rozhodně není v makedonských dějinách událostí nepodstatnou. O toto vše nás autor v podstatě ochudil.

V tom vidím jeden z hlavních nedostatků tohoto díla. Pro srovnání uvádím dílo českého beletristy a autora historických románů Karla Nového

⁴ Boškovski, J.: *Solunskite atentatori*, Skopje 1962, s. 6.

⁵ Drugovac, M.: *Podvižno ogledalo*, Skopje 1968, s. 44.

(8.12. 1890 – 23.11. 1980), jehož tvorba spadá do období 30. a 40. let 20. století. Román, který napsal, je podobný už jen svým názvem. Jmenuje se *Sarajevský atentát* a vyšel roku 1935.

Ve svém románu K. Nový podrobně vypravuje o okolnostech, které vedly následníka trůnu Ferdinanda d'Este k jeho návštěvě Sarajeva, charakterizuje jeho osobu, neutěšené vztahy s císařem Františkem Josefem I. a velice dobře nás informuje o poměrech, které vládly v Bosně a Hercegovině, jež se nacházela – jako anektované území – pod sférou vlivu Rakousko-Uherska. Seznamuje nás s politickými náladami v Srbsku a s touhou, především mladých lidí, něco s tímto stavem udělat.

Karel Nový uplatnil své opravdu bohaté a detailní znalosti související s touto událostí a provází nás dobou od dubna do října roku 1914. Přečtením jeho románu získáme opravdu ucelený obraz o celé akci s jejími hlavními příčinami a důsledky. Je sice pravda, že se nezabývá psychikou svých postav a jen náznakem hovoří o tom, co je v díle Jovana Boškovského zřetelně cítit – a to je otázka smrti a lidské oběti. V románu K. Nového se skutečně nedozvíme mnoho o psychice jednajících postav, ale politické smýšlení atentátníků obou románů je naprosto jednoznačné a do značné míry shodné.

Jovan Boškovski si vybral jako jednu z klíčových postav svého románu Konstantina Kirkova. Karel Nový nevyzdvihuje ve svém románu žádnou z osob atentátníků. Hlavním hrdinou se nakonec automaticky stal Gavrilo Princip, jakožto vrah následníka. Oba tito mladíci, jejichž věkový rozdíl byl minimální (dva roky) se sobě charakterově velice podobali.

Je pravda, že pojetí tohoto tématu i výraz, který oba autoři použili, je rozdílný. J. Boškovski chtěl zřejmě skutečně zachytit jen základní a jednoduchou linii a podstatou jeho díla je osvětlit nám samotná fakta. Pohled K. Nového naproti tomu není tak osobní, spíše se snažil o mnohovrstevnatý popis a chtěl pohlédnout na tuto historickou událost objektivně ze všech stran a co možná z nejvíce hledisek.

Zcela jiný pohled na soluňské atentáty se nám naskytne, otevřeme-li knihu Gjorgiho *Abadžieva*, který celý svůj tvůrčí potenciál orientoval tematicky na historii. Je tomu tak i v jeho románu *Pustina* (1961, *Pustina*). Tento román se stal jedním z vrcholů makedonské prozaické tvorby šedesátých let 20. století. Autorova předčasná smrt při zemětřesení ve Skopji v roce 1963 bohužel zmařila jeho tvůrčí rozmach a makedonská próza ještě nenašla jeho skutečného pokračovatele.⁶

⁶ Gjurčinov, M.: *Makedonskata kniževnost*, Skopje 1990, s.105.

Námět jeho románu je stejný jako u Boškovského, ale Abadžiev se zcela ponořil do psychologie hlavních hrdinů Arsa a Gligora.

Děj nás zavádí do tureckého vězení na pustém, dalekém ostrově, kam se atentáčníci Arso a Gligor jako jediní přeživší dostali, kde čekají na soud a pak si tu odpykávají svůj doživotní trest. Arso v sobě nese hluboké trauma z toho, že zůstal naživu, zatímco jeho kamarádi podle nějakého nepšaného zákona zaplatili svůj čin životem. Druhý hrdina románu Gligor odmítá smrt a se sisufovskou úporností i v této bezvýchodné situaci bojuje za svoji záchranu. Arso nakonec po těžkém vnitřním boji podlehl svým výčitkám a obviněním a sáhl si na život. V tom stejném momentě se Gligor rozhodne k útěku.

Jak jsem již předeslala výše, byl román *Pustina* kritikou zhodnocen jako jedno z nejlepších děl makedonské literatury šedesátých let. *Pustinu* lze skutečně zařadit mezi moderní literární díla. I přes svou složitou kompozici vytváří dokonalý obraz psychiky dvou mladých lidí, kteří se každý po svém vyrovnávají se svým osudem.

Je však sporné zařazení tohoto románu mezi romány historické. Historické události a fakta tu jsou vylíčena jen zběžně a nijak nenarušují autorův záměr vylíčit především psychiku svých hrdinů. Domnívám se, že se v tomto případě jedná spíše o román psychologický⁷ nebo historicko-psychologický s mnoha meditativními prvky, kdy si autor sice vybral jako hlavního hrdinu skutečnou historickou postavu, ale pojal ji jinak, než bychom od skutečného historického románu očekávali.

O osudech lidí, kteří prodělali trpkou zkušenost vězeňského života, psala celá plejáda autorů. V české literatuře vznikl dokonce nový žánr *vězeňská próza*. Většina děl tohoto žánru vznikla na základě autentických zážitků samotného autora. Často se v próze tohoto typu objevuje motiv smrti, strachu o přežití a také otázka *jak* přežít. Hrdinové se ocitají tváří v tvář základním morálním a mravním principům, které jsou obnažovány.

Znovu se nyní vrátím k románu *Pustina*. I zde nám autor předkládá osud hrdiny, vězně. I zde ličí útrapy vězeňského života a dává nám osobitým způsobem nahlédnout do osudů mladého člověka, který už odmítá dále bojovat, jenž vzdal svůj životní boj již dávno předtím, než byl uvržen do vězení, ze kterého už nemá nikdy vyjít.

⁷ Psychologický román je žánr, který se soustřeďuje na líčení duševního života postav, v němž se spolu střetávají různé pocity a stavy. Psychologický román vznikl v období realismu 19. století. Více viz. Karpatský, D.: *Malý labyrint literatury*, Praha 1997, s. 417.

V dílech prozaiků, kteří zpracovávali toto téma, se takový postoj hrdinů většinou neobjevuje. Věčně tu vítězí pudová touha po přežití, postavy románů do posledních sil bojují o svůj život a umírají, navenek sice smířeni, vnitřně však rozervaní. Jak se vlastně člověk může smířit se smrtí?

Sebevražda se prolíná hned několika díly našich autorů, ale nesetkáváme se u nás s literárním dílem, které by se, stejně jako *Pustina*, od počátku až do konce zabývalo tak dekadentním postojem k životu, jaký zaujal Arso, jenž nakonec zvolil sebevraždu.

Myslím, že by bylo velice zajímavé srovnat oba tyto romány, jejich výstavbu i zcela odlišný přístup obou autorů ke stejné látce. Tyto romány nemají mnoho společného. O to víc by bylo zajímavé najít v nich to, co je spojuje. Zde se potvrzuje fakt, že umělecká literatura poskytuje opravdu neomezený prostor k uměleckému vyjádření a záleží jen na romanopisových schopnostech a na bohatosti jeho fantazie, jakým způsobem se dané látky chopí. Fakt, že oba autoři uchopili téma zcela odlišným, přitom vždy originálním způsobem, se budu snažit dokázat v následujících řádcích.

Rozdíly jsou nejen v kompozici, fabuli, ale i ve způsobu popisu a jednání jednotlivých osob a vůbec v literárním výrazu a typu obou románů. Zatímco v Boškovského *Soluňských atentátnících* se autor zaměřuje výhradně na přesné a realistické vyličení jedné historické události a z hlediska literárního výrazu tady dominuje přímocarost, akčnost a rychlý spád děje, v románu G. Abadžieva *Pustina* se autor zcela ponořil do psychiky svých postav.

Kompozice *Soluňských atentátníků* je naprosto chronologická, bez zbytečných digresí či časových inverzí. Autor popisuje plynule den za dnem, od přípravy atentátu až po konečnou akci.

Abadžievova kompozice je neuvěřitelně složitá. Je těžké jednoznačně určit, jaký typ kompozice Abadžiev užil. Po přečtení prvních stran románu bychom mohli usoudit, že se jedná o román psaný chronologicky, ale jakmile je soudní proces uzavřen, nastává zvrát a autor nechává hlavního hrdinu tonout ve vzpomínkách, různých obrazech z minulosti až dojde do halucinogenních stavů, kde se místy zcela ztrácí smysl jeho myšlenek a představ. Na tomto místě se pak kompozice mění a stává se částečně retrospektivní. Můžeme ale také uvažovat o kompozici paralelní, neboli prolínavé, kdy se samostatně rozvíjí několik dějů, které se mohou dříve nebo později prolínat. I takovéto prvky v románu najdeme: Arso ve svých vzpomínkách jednou popisuje události, které předcházely atentátům, ale těsně s nimi souvisely, poté se vrací zpět do současnosti. Halucinace pak vyvolávají u Arsa vzpomínky na dívku Annu a na dobu, kdy se atentáty při-

pravovaly, pak se autor vrátil až do doby Arsova dětství a zase zpět do současnosti. Časové inverzi tedy nechal autor poměrně velký prostor. Jednotlivé příběhy pak vykreslily konečný obraz osobnosti hlavního hrdiny i událostí, které bezprostředně poznamenaly jeho život a které ho nakonec přivedly na životní zcestí. Mohli bychom tedy říct, že román *Pustina* má kompozici paralelní s prvky retrospekce.

Styčných bodů mezi oběma romány opravdu není mnoho. Jeden by se tu dal najít, i když u každého autora je opět prezentován jinak. Oba romány spojuje jedna věta. Je to věta z francouzského románu Victora Huga *Bídníci* a zní takto: *On dit que la morte n'est pas un mal* Zatímco Boškovski ji uvádí v překladu jako *Smrt není zlo*⁸, Abadžiev ji vkládá do úst Gligorovi a překládá ji jako *Smrt není neštěstí* a hned ústy Gligora dodává, že *jestli se to týká mě, je to na místě*.⁹

U Boškovského je tato věta titulkem v časopise, kterou si podtrhl Ivan, který zemřel již na počátku románu při jedné z akcí. Časopis si pak vzal Pingov – jeden z atentátníků – a schoval si ho na památku.

Tato věta tedy zřejmě skutečně provázela atentátníky a stala se jakýmsi jejich motem a zároveň i odpovědí na otázku smrti, která se táhne jako červená nit oběma romány.

Zarážející také je, že se v románu Boškovského nevyskytují jména **hrdinů** románu Abadžieva, i když píší oba autoři o stejné historické události. U Boškovského se sice vyskytuje postava Orceho, který by se ale jen stěží mohl ztotožnit s postavou Arsa z Abadžievovy *Pustiny*.

Abadžievův Arso je i přesto zřejmě Boškovského Orce, i když jim oba autoři vtiskli zcela jiný charakter. V *Soluňských atentátnících* navíc všichni mladíci (kromě jediného) zemřeli a smrt Orceho je popsána zvláště drasticky.¹⁰ Oba autoři se shodují v tom, že tento atentátník podminoval Otomanskou banku.

Boškovski líčí Orceho jako odhodlaného mladého muže, který přesně ví, co chce a co může očekávat a jenž pevně stojí za svým přesvědčením, mladíka, který je otevřený, bez zábran a iluzí. Je ztvárněn jako duchovní vůdce celé akce. Tvrdil, že smrt je *jediným možným logickým důsledkem*

⁸ Boškovski, J.: *Solunskite atentatori*: „Смртта не е зло...“, Skopje, 1962, s. 28.

⁹ Abadžiev, G.: *Pustina*: Смртта не е несреќа ...Ако тоа се однесува до мене тоа е сосема на место. Skopje 1990, s.20.

¹⁰ Boškovski, J.: *Solunskite atentatori*, Skopje 1962, s. 132 – 133.

každého teroristického činu a chápal přežití jako největší prokletí.¹¹ Tento postoj se shoduje s Arseho psychikou.

Je těžké charakterizovat Arseho. Jeho rozpolcenost a komplikovanost jeho povahy by byly oříškem i pro psychologa. Ze zapáleného a odhodlaného nadšence se nakonec stává troska bez života, bez energie a síly. Jeho cíl, který by dal smysl jeho bytí, se mu rozplynul v nedohlednu a on již nemá sílu ani odhodlání najít si cíl nový, a tak raději umírá.

Další faktor, který se v obou románech liší, je **pozice autora**. Oba romanopisci zvolili jako prostředek vyprávění tzv. *er-formu*. Znamená to, že hrdinové jsou popisováni ve třetí osobě. Jsou tu ale drobné rozdíly v přístupu obou autorů ke svým hrdinům. Boškovski stále jen **popisuje** a stává se tak jen nezúčastněným pozorovatelem děje. Při líčení psychiky mladých lidí používá zásadně dialogy. Nechává tak čtenáře dotvořit si obraz o charakteru osob. Popisuje jen akce a reakce svých hrdinů, na základě kterých můžeme usuzovat o psychickém rozpoložení jednajících postav. Abadžiev se zabývá psychikou svých hrdinů zcela otevřeně a zcela se do ní noří. Oba autoři jsou autory vševědoucími, což je typické pojetí pro realistický román. Oba romány takové jsou. Přesto se pozice vyprávěče v obou dílech liší.

Teprve když si čtenář přečte oba romány, dostane ucelenou představu o osobnostech soluňských atentátů z jara roku 1903.

Použitá literatura:

- ABADŽIEV, Gjorgi: Pustina, Skopje 1990.
BOŠKOVSKI, Jovan: Solunskite atentatori, Skopje 1962.
DRUGOVAC, Miodrag: Podvižno ogledalo, Skopje 1968.
GIJURČINOV, Milan: Makedonskata kniževnost, Skopje 1990.
HRABÁK, Josef: Čtení o románu, Praha 1981.
KARPATSKÝ, Dušan: Malý labyrint literatury, Praha 1997.
POLJANSKI, Christo Andonov: Goce Delčev i negovoto vreme, Skopje 1972.

¹¹ Drugovac, M.: *Podvižno ogledalo*, Skopje 1968, s. 33.